

Muratoglu Azra¹

УДК: 326.92-053.2:341.24
326.92-053.2(497.11)

DEČIJI RAD – PREVENCIJA, PREPOZNAVANJE I INTERVENCIJA

*„Muškarci i žene svih nacija priznaju da čovečanstvo
duguje Detetu ono najbolje što ima“.*

- Deklaracija o pravima deteta, 1959

Abstract:

Dečiji rad nije nova pojava. Od fabrika i tkačnica pamuka u Engleskoj i prvih propisa u oblasti dečijeg rada do regulative UN-a i MOR-a, potreba čovečanstva da prepozna i eliminiše najgore pojavne oblike dečijeg rada ostaje prisutna. Adekvatna regulativa u teoriji i statistički podaci koji demantuju efikasnost primenjenih mera u praksi jasan su pokazatelj da je u oblasti dečijeg rada neophodan konstantan rad na usklađivanju propisa i podsticanju saradnje različitih organa čija nadležnost obuhvata zaštitu dečijih prava. Dečiji rad nije daleko od naših svakodnevnica – na dnevnom nivou nailazimo na decu koja se bave prosjačenjem, prodajom maramica.. a za njegovo suzbijanje neophodan je doprinos svakog pojedinca.

Ključne reči: zloupotreba dece, međunarodna regulativa, usklađivanje propisa

Muratoglu Azra²

UDK: 326.92-053.2:341.24
326.92-053.2(497.11)

CHILD LABOUR – PREVENTION, IDENTIFICATION AND INTERVENTION

Abstract:

Child labour is not a new phenomenon. From the cotton mills and textile factories of England to the adoption of the first international regulations by the United Nations and the International Labour Organization, the global need to recognize and eliminate the worst forms of child labour has remained constant. A proper regulation in theory and statistical data that contradicts the effectiveness of implemented measures in practice highlight a clear need for constant efforts to harmonize law and to promote cooperation among the various institutions. Child labour is not far from our everyday lives – on a daily basis, we encounter children who beg, sell tissues..., and fighting this issue requires the active involvement of every individual.

Key words: child abuse, international regulation, harmonization of law

Uvod

Postoji potreba da se deca, kao osetljivi pripadnici društva, zaštite u svim sferama života, uz poseban akcenat na sferu radnog angažovanja. Deca se štite zbog specijalne psihofizičke konstrukcije – nezrelosti, i njima svojstvenim rizicima – neiskustvo i nesposobnost prepoznavanja rizika i opasnosti rada (Jovanović, 2021). Rad dece, u smislu proizvodnje dobara i pružanja usluga, star je koliko i samo radno zakonodavstvo – prva tema kojom se bavilo radno zakonodavstvo u svetu odnosila se na zaštitu dece na radu (Jašarević & Božićić, 2021). Sa svakodnevnim porastom upotrebe i zloupotrebe rada dece i mladih, pitanje posebne zaštite dece na radu ostaje aktuelno. Sa pravnog aspekta, razlikuje se dopušteni rad od

¹ Student master akademskih studija prava, Pravni fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, e – mail : azramuratoglu9@gmail.com

² Master's student of academic law studies, Faculty of Law, University of Priština with temporary seat in Kosovska Mitrovica; e – mail : azramuratoglu9@gmail.com

nedopuštenog/nepoželjnog rada (Jovanović, 2021) - *rad dece od dečijeg rada* (Kovačević Perić, 2015). Rad dece je rad koji ne utiče na zdravlje deteta, koji se obavlja u skladu sa propisima i ne ometa njegovo školovanje i samim tim je i poželjan jer doprinosi socijalizaciji i uključivanju deteta u svet koji ga okružuje (Jovanović, 2021). Dečiji rad je rad koji je moralno, mentalno, psihički i socijalno opasan i štetan za dete, rad koji utiče na njegovo školovanje na način da ga ili onemogućava da pohađa školu ili doprinosi napuštanju škole pre vremena (Vujović et al, 2006).

1. Dečiji rad – začeci pravne regulative

Druga polovina 18. veka je period socijalnih i ekonomskih promena. Industrijska revolucija uzima maha, a razvoj novih tehnologija uslovljava promene u radu u fabrikama, naročito u tekstilnoj industriji. Prošireno tržište i velika potražnja, uvoz materijala i izvoz robe velikih razmera i nova ekonomska vizija kompatibilna sa inovativnim tehnologijama, stvara potrebu za zapošljavanjem velikog broja ljudi (Fanette, 2014 – 2015). Vilijam Smit, istaknuti državnik, je u svetlu nadmetanja Engleske i Francuske, nakon primljenih pritužbi od strane engleskih proizvođača o njihovoj nemogućnosti da plaćaju porez zbog porasta nadnica, izgovorio rečenicu koja najbolje oslikava celokupni period : „Zaposlite decu“. Poslušali su ga (Kydd, 1857) – u engleskim predionicama i tkačnicama pamuka radila su deca ranog uzrasta deportovana u kolonama iz radnih kuća³ koje su se nalazile u Londonu i Vestminsteru. Na nepoznatom i bez ikakve zaštite koju su im pravne norme mogle obezbediti, deca su boravila u zatvorenim prostorijama radeći najčešće na mašinama tokom čitave noći, udišući ulje. Njihovoj higijeni se nije posvećivala pažnja i ona su se razboljevala usled hladnoće i nekontrolisanih uslova rada – epidemije su bile česte u fabrikama (Aikin, 1793). Na desetine hiljade dece žrtvovano je zbog „žudnje za zlatom“ njihovih vlasnika. O njihovim životnim potrebama i obrazovanju niko nije vodio računa. Zbog izuzetno dugog, neprekidnog rada, koncentracija je opadala te su česte bile i povrede – mališanima su „mašine“ otkidale prste, a u istom maniru, stradali su i drugi delovi tela (Kydd, 1857).

Na groznice koje su se javljale unutar „fabričkog sistema“ nisu bili imuni ni imućni ljudi te su konverze koje su se pojavile u novinama uslovile formiranje Komiteta za unapređenje zdravlja siromašnih u Mančesteru i Salfordu 1796. godine – Komitet poznatiji kao Odbor za zdravlje Mančestera. Iste godine, od strane cenjenog doktora u tom periodu, Persevala, predložen je tekst rezolucije kojom se stavlja akcenat na negativni uticaj noćnog i neprekidnog dnevnog rada u fabrikama i ukazuje na činjenicu da je deci zaposlenoj u fabrikama onemogućen pristup obrazovanju, moralnom i religijskom napredovanju (Kydd, 1857). Zla koja su se krila iza fabričkog sistema, postaju glavna tema na ulici, ali i predmet rasprave u Parlamentu. Robert Pil 1802. godine u Domu Komuna, ističe značaj raspravljanja o radu u fabrikama i stvaranju adekvatne pravne regulative, smatrajući da je svest koja je vladala u tom periodu spremna za usvajanje Zakona o zdravstvenoj i duhovnoj zaštiti učenika i drugih lica zaposlenih u predionicama i tkačnicama pamuka i drugim fabrikama (Kydd, 1857). Značaj Zakona iz 1802. godine ogleda se u ograničenju radnog vremena na 12 sati dnevno – od 6 sati ujutru do 9 sati uveče, zabrani noćnog rada i garanciji prava na obrazovanje, smeštaj i čistu odeću zaposlenima (Kydd, 1857). I kasnije doneti engleski zakoni ticali su se radnopravne zaštite dece – Zakon iz 1819. godine zabranjuje zapošljavanje dece mlađe od 9 godina, a radno vreme dece od 9 do 16 godina iznosilo je 12 sati. Zakon donet 1833. godine, zabranjuje rad dece mlađe od 9 godina života, dok dnevno radno vreme dece koja nisu navršila 13 godina života ne može biti duže od 9 sati, a nedeljno od 48 sati. Zabranjen je noćni rad licima mlađim od 18 godina života (Bloy, 2016).

U periodu američke industrijske revolucije, deca od malih nogu rade u fabrikama, rudnicima, trgovinama. Država Masačusets je, među prvim državama, 1842. godine ograničila radno vreme deci mlađoj od 12 godina života na 10 sati dnevno. U drugoj polovini 19. veka sindikati u Evropi i SAD – u pozivaju na ukidanje dečijeg rada i na donošenje adekvatnih međunarodnih i unutrašnjih propisa (International Labour Organization, 2019).

³ Radne kuće u Engleskoj i Irskoj predstavljale su institucije koje su finansijski neobezbeđenim licima pružale smeštaj i zaposlenje.

2. Savremena regulativa – Konvencije UN – a i MOR – a

Decu je zbog istorijskih svedočenja o njihovoj čestoј zлoupotrebi neophodno заштити, а прве идеје о кодификацији њихових права појављују се 1919. године, када су се невладине организације за права жена počele baviti правима dece u Velikoj Britaniji (Čović, 2017). Ženevska deklaracija o pravima deteta usvojena je 1924. године (Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924), а Deklaracija o pravima deteta usvojena je Rezolucijom 1386 Generalne skupštine UN-a, 10. decembra 1959. године (Declaration on the Rights of the Child, 1959). Konvencija o pravima deteta usvojena je na zasedanju Generalne skupštine UN – a 20. novembra 1989. године (Konvencija o pravima deteta, 1989). U okviru čl. 32, st. 1 strane ugovornice se obavezuju da će priznati pravo dece na „zaštitu od ekonomskog iskorišćavanja i od obavljanja bilo kog posla koji bi mogao da bude opasan ili bi ometao školovanje deteta ili bi bio štetan po zdravlje deteta ili za fizički, duševni, moralni ili društveni razvoj deteta“. Države ugovornice, se такође obavezuju da će обезбедити minimalnu starosnu granicu за запошљавање, као и да ће обезбедити адекватно регулисање времена и услова запошљавања (чл. 32, st. 2). Konvencija predstavlja „najpotpuniji i najsveobuhvatniji sporazum o pravima deteta ikada usvojen а ratifikovale su ga skoro sve zemlje u свету“ (Kovačević Perić, 2015, 128) – 196 држава света ratifikovalo je Konvenciju o pravima deteta, укључујући све државе чланице EU (Odink, 2024).

Relevantni међународни instrumenti су и Konvencija Међународне организације рада – MOR, br. 138 o minimalnom uzrastu за запошљавање (Convention No. 138, 1973) i Konvencija br. 182 o najgorim oblicima дејјег рада (Convention No. 182, 1999). Pomenućemo i preteče ovih konvencija – Konvenciju br. 5 iz 1919. године o utvrđivanju minimuma година за пријем dece на индустријске послове (Convention No. 5, 1919), Konvenciju br. 10 iz 1921. године o minimumu година за пријем на послове u пољопривреди (Convention No. 10, 1921), Konvenciju br. 33 iz 1932. године o minimalnim godinama за рад u индустријским делатностима (Convention No. 33, 1932), Konvenciju br. 123 o minimalnim godinama за рад u rudnicima (Convention No. 123, 1965). Konvencija br. 182 i Konvencija br. 138 se oslanjaju jedna на другу – u preambuli Konvencije br. 182 (1999) se navodi да је њена сврха „dopunjavanje Konvencije i Preporuke koje se odnose на donju starosnu granicu iz 1973. године koje ostaju osnovni instrumenti u oblasti дејјег рада.“

Konvencija br. 138 одређује могућности рада младих и забрањује рад ван тих могућности (Jovanović, 2020). U чл. 1 Konvencije br. 138 (1973) propisano je да ће свака чланица која ratifikuje Konvenciju precizirati minimalne године старости за заснивање радног односа које не могу бити испод година старости завршавања обавезног школовања, а никако испод 15 година. U случају рада који по свом карактеру или околностима може негативно утицати на здравље, сигурност или морал, minimalne године старости за заснивање радног односа не треба да буду испод 18 година. Nacionalni zakoni, usled adekvatnih konsultacija са надлежним organima могу propisati i запошљавање лица počevši od 16 година старости под условом да постоји заштита здравља, сигурности и морала, као и да су лица завршила одговарајућу школу (чл. 3, st. 1 i 3). Konvencija br. 182 забрањује рад младих и подстиће hitnu eliminaciju najgorih oblika дејјег рада (Jovanović, 2020). Najgori oblici дејјег рада, u смислу ове Konvencije, обухватају све облике ropstva (prodaja i krijumčarenje dece, дуžничко ropstvo, kmetstvo, prinudni i обавезни рад), коришћење, набављање или нудење deteta ради prostitucije, производње pornografije, коришћење, набављање или нудење deteta за nedozvoljenje активности i рад који је по svojim околностима štetan по здравље, безбедност или морал dece (чл. 3).

3. Rad dece u dokumentima EU

Problemатиком дејјег рада бави се и Evropska Unija чији је cilj рада usmeren ka poboljšanju položaja dece u Evropi i eliminisanju дејјег рада са evropskog kontinenta (Vujović et al, 2006). Ostvarenju tog cilja doprinelo je donošenje Direktive br. 94/33 (Council Directive 94/33/EC, 1994). Direktivom se забрањује запошљавање младих ljudi на „poslovima koji су objektivno iznad њихових fizičkih или psihičkih sposobnosti, poslovima koji укључују

štetno izlaganje agensima koji su otrovni, kancerogeni, izazivaju nasledna genetska oštećenja ili na bilo koji drugi način utiču na ljudsko zdravlje, poslovima koji uključuju štetno izlaganje radijaciji, poslovima koji uključuju rizike od nesreća..“ (Vujović et al, 2006, 196). Postoji obaveza država članica da ograniče radno vreme dece na osam sati dnevno ili četrdeset sati nedeljno. (Vujović et al, 2006). Postoji mogućnost da države članice EU zaposle mlade radnike na opasnim poslovima samo ukoliko je to neophodno radi njihovog stručnog osposobljavanja, međutim neophodno je da ih nadgleda kompetentna osoba kako bi se obezbedilo i zaštitilo njihovo zdravlje (Jašarević, 2020). U čl. 7 Direktive (1994) ranjivost dece je određena njihovim neiskustvom i odsustvom svesti o postojećim ili potencijalnim rizicima. U tom smislu, najbolja zaštita ostvaruje se upravo zabranom rada dece, zabranom rada adolescenata i uređenjem uslova rada i adekvatnom zaštitom na radu. Međutim, Direktivom je prepoznata potreba za relativnim postavljanjem zabrane dečijeg rada zbog činjenice da u većini država, naročito u siromašnim i nerazvijenim krajevima sveta, postoji potreba uzrokovana socijalnim, ekonomskim i vaspitno – obrazovnim faktorima da deca rade, te su odstupanja od principa zabrane dečijeg rada dozvoljena (Jašarević, 2020).

4. Normativni okvir zabrane dečijeg rada u Republici Srbiji

U pozitivnom pravu Republike Srbije, dečiji rad je regulisan odredbama Ustava (2006)⁴, Zakona o radu (2005)⁵, Porodičnog zakona (2005)⁶ i Krivičnog zakonika (2005).⁷

Ustavom Republike Srbije propisana je zaštita dece od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja i zloupotrebljavanja (čl. 64, st 3). Deca mlađa od 15 godina života ne mogu biti zaposlena, dok deca mlađa od 18 godina ne mogu obavljati poslove štetne po njihovo zdravlje ili moral (čl. 66, st. 4). Zakonom o radu određeno je da radni odnos mogu da zasnju deca mlađa od 18 godina samo ukoliko ispunjavanju uslove predviđene zakonom i pravilnikom o organizaciji i sistematizaciji poslova (čl. 24, st. 1). Pod uslovom da rad ne utiče negativno na zdravlje, moral ili obrazovanje, lice mlađe od 18 godina života može zasnovati radni odnos uz dozvolu roditelja/usvojioca/staratelja, kao i uz nalaz nadležnog zdravstvenog organa kojim je utvrđeno da je ono sposobno za obavljanje poslova za koje zasniva radni odnos (čl. 25, st. 1 – 2). Poslovi opasni po zdravlje, moral ili obrazovanje konkretizovani su u čl. 84. Zakona o radu – „Zaposleni mlađi od 18 godina života ne može da radi na poslovima na kojima se obavlja naročito težak fizički rad, rad pod zemljom, pod vodom ili na velikoj visini, koji uključuju izlaganje štetnom zračenju ili sredstvima koja su otrovna, kancerogena ili koja prouzrokuju nasledna oboljenja, kao i rizik po zdravlje zbog hladnoće, toplote, buke ili vibracije, koji bi na osnovu nadležnog zdravstvenog organa, mogli štetno i sa povećanim rizikom da utiču na njegovo zdravlje i život s obzirom na njegove psihofizičke sposobnosti.“ Propisana je i zabrana prekovremenog i noćnog rada uz određene izuzetke od ove zabrane. U okviru porodičnopravne regulative, deca uživaju zaštitu od zanemarivanja, fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja kao i od svake vrste eksploatacije (Porodični zakon, 2005, čl. 6, st. 2). U slučaju povrede zakona, drugih propisa, kolektivnih ugovora i opštih akata o pravilima na osnovu rada Krivični zakonik propisuje novčanu kaznu ili kaznu zatvora do dve godine (čl. 163).

5. Dečiji rad – de facto stanje u Republici Srbiji

Naša država u ustavnim i zakonskim okvirima ima dobru osnovu za borbu protiv dečijeg rada. Stvarna slika je ipak malo drugačija (Vujović, et al, 2006). Podaci pokazuju da je u Srbiji u siromašnim porodicama zaposlen svaki treći maloletnik (Kovačević Perić, 2015). Koordinator MOR – a za Srbiju, Jovan Protić, analizirajući Anketno istraživanje o zloupotrebi dečijeg rada sprovedeno od strane Republičkog zavoda za statistiku čiji su rezultati pokazali

⁴ Ustav Republike Srbije, „Sl. List RS“, br. 98/2006 i 115/2021.

⁵ Zakon o radu, „Sl. glasnik RS“, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 – autentično tumačenje.

⁶ Porodični zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

⁷ Krivični zakonik, „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 84/2016, 35/2019 i 94/2024.

da je 82.000 dece u Srbiji u riziku od dečijeg rada, istakao je da je najgora situacija u selima u zapadnoj Srbiji. Na terenu, tokom sprovođenja kampanje nailazili su na decu koja su vozila traktor, obarala drva motornom testerom.. – „Kako će moj sin da stekne mišiće ako ne radi na polju?“ je samo jedno od pitanja koje su im postavili roditelji kada bi od njih tražili objašnjenje (Stojsavljević, 2024). Radno eksploatisana su najčešće deca romske nacionalnosti. Život na ivici egzistencije doprinosi njihovoj zastupljenosti u obavljanju najgorih oblika dečijeg rada uključujući prosjačenje i seksualnu eksploataciju. Poražavajući je podatak da oko 70.000 romske dece školskog uzrasta u Srbiji ne pohađa osnovnu školu (Vujović et al, 2006).

Ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i ministar za brigu o porodici i demografiji doneli su 2021. godine Instrukciju o načinu rada ustanova socijalne zaštite i organizacija socijalne zaštite za pružanje usluga socijalne zaštite deci u zaštiti dece od zloupotrebe dečijeg rada. Utvrđena je obaveza Centra za socijalni rad da vodi evidenciju o deci žrtvama zloupotrebe dečijeg rada koja mora da sadrži neophodne podatke o detetu, porodici, uslovima rada (Instrukcija, 2021, tačka 7). U kojoj meri podaci dostupni u izveštajima organa socijalne zaštite predstavljaju stvarnu rasprostranjenost zloupotrebe dečijeg rada?

Identifikovana deca žrtve zloupotrebe dečijeg rada dolaze iz siromašnih porodica. Siromaštvo je značajan faktor dečijeg rada iz više razloga. Obavljanje ekonomske aktivnosti od strane dece je smanjenje finansijskih problema za roditelje koji se nalaze u teškoj materijalnoj situaciji. Siromašni ljudi nemaju pristup informacijama i u obavljanju ekonomske aktivnosti dece ne vide ništa loše (Radovanović, 2012). Dostupni podaci pokazuju da većina dece živi u porodicama koje su korisnici socijalnih novčanih davanja – socijalne pomoći, privremenih novčanih davanja.. Ako se osvrnemo na ulogu porodice u vaspitanju i odgajanju dece i na činjenicu da deca „iz kuće“ nose predstave o životu, navike, okolnosti, shvatanja i poglede, situacija je suprotna kada je reč o disfunkcionalnim porodicama. Disfunkcionalne porodice karakterišu i neslaganja ekonomske prirode – nezaposlenost. Deca su tako prinuđena da rade kako bi izdržavala sebe i roditelje pritom nailazeći na konstantno nerazumevanje (Rebić, 2023). Broj od ukupno 126 dece žrtava zloupotrebe dečijeg rada u prethodne tri godine daleko je od pokazatelja stvarne rasprostranjenosti zloupotrebe dečijeg rada. Podaci o deci koja u ruralnim sredinama obavljaju opasne i teške poslove ostaju izvan domašaja. Istraživanje sprovedeno 2018. godine pokazalo je da je od ukupno 498 dece, 216 bilo ekonomski aktivno, a njih 255 radilo je u poljoprivredi – 98% dece iz uzorka. Sva deca uključena u rad u poljoprivredi radila su u okviru svojih domaćinstava, jer rad dece na tuđim gazdinstvima nije zastupljena pojava u domaćinstvima u uzorku (MOR, 2018).

6. (Ne)efikasnost postojećih mera u Republici Srbiji

Nadležne institucije za zaštitu dece o deci uključenoj u rad koji je moralno ili socijalno opasan ili štetan, saznanja dobijaju „obaveštenjima iz škola i drugih obrazovnih ustanova da dete ima teškoće u pohađanju nastave i/ili ponašanju..., prijavom policije da je dete zatečeno u pokretu, bez pratnje odgovornih odraslih osoba, u skitnji ili radu na ulici, prijavom inspekcije rada da je dete mlađe od 15 godina zatečeno na radu kod poslodavca, ili da je dete starije od 15 godina kod poslodavca angažovano na poslovima koji su zakonom zabranjeni za decu, jer su označeni kao opasni..., obaveštenjima koja o stanju ili potrebama deteta dobijaju od centara za porodični smeštaj i usvojenje, ustanova za smeštaj dece (domovi i prihvatilišta za decu), centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, drugih licenciranih pružioca usluga socijalne zaštite“ (Žegarac, 2021, 8). Svi stručni radnici u sistemu socijalne zaštite moraju biti upoznati sa Uredbom o utvrđivanju opasnog rada za decu (2017).⁸

Škola je jedna od ustanova koje mogu pružiti obaveštenja o deci uključenoj u rad na opasnim poslovima. Napuštanje školovanja ili učestalo izostajanje sa nastave su snažni pokazatelji mogućih zloupotreba rada deteta (Stevanović, 2014). Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (2013)⁹ u čl. 5 propisuje obaveznost osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Rezultati popisa u Srbiji 2022. godine pokazali su da 6.5% stanovništva nije

⁸ Uredba o utvrđivanju opasnog rada za decu, „Sl. glasnik RS“, br. 53/2017.

⁹ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, „Sl. glasnik RS“, br. 55/2013, 101/2017, 10/2019, 27/2018 – dr. zakon, 129/2021, 92/2023 и 19/2025.

pohađalo školu ili je završilo manje od osam razreda osnovne škole dok je 17.8% stanovništva završilo osnovnu a 53% srednju školu. Uključenost romske dece u osnovno obrazovanje je ispod opšteg proseka, dok je stopa napuštanja znatno veća u odnosu na ostale učenike. Stopa završene osnovne škole učenika romske nacionalnosti iznosi 64% - za Rome koji žive u ekstremnom siromaštvu obrazovanje predstavlja luksuz koji sebi ne mogu da priušte (Aleksandrović, Macura Milovanović & Trikić, 2012). Uključivanje dece koja rade na ulici u redovno osnovno obrazovanje od prioritnog je značaja, posebno kada je reč o deci koja su prerasla upis u prvi razred (Stevanović, 2014).

Oblici dečijeg rada, poput prosjačenja, usled kulturnog miljea jedne zajednice nisu prepoznati kao radna eksploatacija iako je reč o najzastupljenijoj pojavi koja objedinjuje elemente prisile, tlačenja i ropskog rada (Kovačević Perić, 2015). Zakon o javnom redu i miru (1992)¹⁰ prepoznaje prosjačenje kao prekršajnu radnju – „Ko prosjačenjem ili skitnjičanjem, ili nepristojnim, drskim i bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo građana ili remeti javni red i mir – kazniće se novčanom kaznom do 20.000 dinara ili kaznom zatvora do 30 dana. Ko organizuje prosjačenje ili ko se zatekne da prosjači u grupi – kazniće se novčanom kaznom do 30.000 dinara ili kaznom zatvora do 60 dana“ (čl. 12). Primetno je da su kazne koje se izriču za prosjačenje, čak i u slučaju lica označenih kao organizatori izuzetno niske te samim tim nemaju preventivni već isključivo retributivni karakter (Kovačević Perić, 2015). Centri za socijalni rad nemaju dovoljno kapaciteta ni sredstava da se bave ovim oblikom radne eksploatacije dece, a ne postoje ni „sigurne kuće“ koje bi se pozabavile decom koja se iskorišćavaju za rad na ulici. Na osnovu izrečenog, zakonske odredbe ostaju samo „mrtvo slovo na papiru“, a one koje se sprovode u delo ne ispunjavaju svoju svrhu i ne doprinose suzbijanju negativnih društvenih pojava (Reljanović, 2008). U Republici Srbiji nedostaju i specijalizovani programi podrške deci žrtvama seksualnog nasilja, posebno seksualne eksploatacije. Neophodno je raditi na jačanju psihološke pomoći ali i specijalizaciji hraniteljskih porodica za visoko traumatizovanu decu – decu koja su žrtve seksualne eksploatacije. Još uvek u našoj državi postoje lica koja opravdavaju evidentno zlostavljanje dece i isto pripisuju kulturnim običajima. Neophodno je razviti volonterske, paraprofesionalne i profesionalne službe koje će pružiti pomoć i podršku deci žrtvama zloupotrebe rada i ustanoviti programe koji omogućavaju da se dopre do teško dostupne dece kako bi se prikupile informacije i kako bi se obezbedila neophodna pomoć (Stevanović, 2014).

Tema zloupotrebe dečijeg rada nije prepoznata ni od strane televizija sa nacionalnom frekvencijom poput RTS-a, Pink-a, Televizije „Happy“. Nezastupljenost nedvosmisleno ukazuje na neprepoznavanje značaja ove teme od strane uredništva navedenih televizija a istraživanje koje je sprovedeno od strane Agencije „Kipling“ iz Beograda za potrebe Studije MOR-a u okviru projekta „Angažovanje i podrška na nacionalnom smanjenju pojave dečijeg rada“, 2016. godine, pokazuje da su mediji o deci čiji je rad zloupotrebljen izveštavali bez navođenja pola u 50% objava, odnosno bez navođenja porodičnog statusa u 69% objava (Stevanović, 2017). Mediji prilikom izveštavanja o zloupotrebi dečijeg rada u 87% objava ne ističu nacionalnost deteta a od ukupnog broja objava u kojima je istaknuta nacionalna pripadnost deteta, u 85% slučajeva je istaknuto da je reč o romskoj nacionalnosti (Stevanović, 2017). Većina objavljenih tekstova ne predstavlja analizu pojave dečijeg rada već se odnose na trenutno aktuelne događaje visoke pozornosti – „PIPKAO JE I PRETIO SLIKAMA – Devojčicu (14) namamio preko Interneta, zlostavljao pa ucenjivao“ (Blic, 2016) „Devojčica iz Kneza vara ljude za novac!“ (Alo, 2016), „Sačuvaj me bože Kačavende!“ (Paunović, 2015). Mediji u Srbiji nedovoljno poznaju a samim tim i krše zakonsku regulativu koja se odnosi na zaštitu prava i dostojanstva dece. Iako je Kodeksom novinara Srbije propisana obaveza „novinara da tačno, objektivno, potpuno i blagovremeno izvesti o događajima od interesa za javnost, poštujući pravo javnosti da sazna istinu“ (Kodeks novinara Srbije, 2006) te da interes javnosti stavi iznad svih drugih interesa, Zakon o javnom informisanju i medijima (2023)¹¹ u čl. 88 predviđa da se zarad „zaštite slobodnog razvoja ličnosti maloletnika, posebno mora voditi

¹⁰ Zakon o javnom redu i miru, „Sl. glasnik RS“, br. 51/92, 67/93, 48/94, 101/2005 – dr. zakon i 85/2005 – dr. zakon.

¹¹ Zakon o javnom informisanju i medijima, „Sl. glasnik RS“, br. 92/2023.

računa da sadržaj medija i način distribucije medija ne naškode moralnom, intelektualnom, emotivnom ili socijalnom razvoju maloletnika“.

7. Značaj donošenja Zakona o pravima deteta

Stevanović (2014) ukazuje na potrebu donošenja *Zakona o pravima deteta*. Donošenje pomenute kodifikacije dečijih prava, prve u Republici Srbiji, doprinelo bi definisanju brojnih pojmova i samim tim rešavanju nedoslednosti prilikom prikupljanja statističkih podataka koje se prvenstveno javljaju zbog činjenice da se u određenim izveštajima koristi sintagma „dečiji rad“ a u drugim „deca koja rade“. U nacionalnim propisima nisu prepoznata ni tzv. „deca ulice“ te samim tim ne uživaju zaštitu a neretko se nalaze izvan sistema zdravstvene i socijalne zaštite (Kovačević Perić, 2015).

Nacrt Zakona o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta (2019) sadrži odredbe koje se odnose na zaštitu *dece uključene u život i rad na ulici* – deca uključena u život i rad na ulici imaju sva prava iz ovog zakona, kao i pravo na mere posebne zaštite (čl. 74, st. 1 – 2). Organi javne vlasti imaju dužnost da preduzimaju mere potrebne radi zaštite dece uključene u život i rad na ulici uz poseban naglasak na zadovoljavanje osnovnih životnih potreba i ulogu socijalne i zdravstvene zaštite (čl. 74, st. 3). U okviru čl. 75, st. 3 predviđena je zaštita dece na radu kao i zaštita od eksploatacije i najgorih oblika dečijeg rada. Najgori oblici dečijeg rada, u smislu ovog zakona, uključuju „sve oblike ropstva, običaje slične ropstvu kao što su prodaja i krijumčarenje dece, dužničko ropstvo i kmetstvo, prinudni ili obavezni rad, uključujući i regrutovanje dece za učešće u oružanim sukobima, korišćenje, nabavljanje i nuđenje deteta radi prostitucije, proizvodnje pornografije i za pornografske predstave, korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta za nedozvoljene aktivnosti, naročito za proizvodnju i krijumčarenje droge“ (čl. 75, st 4). Omogućavanje detetu da obavlja pomenute poslove je zabranjeno, a organi javne vlasti, pravna i fizička lica dužna su da detetu pruže zaštitu od eksploatacije, uključujući i eksploataciju u sportu, sredstvima javnog informisanja, javnom oglašavanju i predstavljanju umetničkih dela (čl. 75, st. 5). Nacrt Zakona o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta prošao je fazu javne rasprave 2019. godine i upućen je skupštinskom Odboru za prava deteta. Tokom 2021. godine povučen je iz procedure a predsednik Odbora za prava deteta Narodne skupštine je na sednici održanoj u aprilu 2021. godine obavestio prisutne da je Ministarstvo za brigu o porodici i demografiji najavilo rad na izmenama i dopunama nacrta ovog zakona (Paunović, 2023). Iako su tokom 2022. godine iz najvišeg vrha državne vlasti stigle izjave o usvajanju Nacrta, do današnjeg dana to nije bio slučaj. Zakon o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta doprineo bi sveobuhvatnijem uređenju oblasti prava deteta u Republici Srbiji i uspostavio instituciju Zaštitnika prava deteta čime bi se utvrdili osnovni principi i katalog prava deteta i omogućila harmonizacija celokupnog pravnog sistema (Paunović, 2023). Uvođenju institucije Zaštitnika prava deteta protivio se i Zaštitnik građana koji je za Merkur izjavio : „Apsolutno je nepotrebno, izazvalo bi troškove, koji su u ovom trenutku nepotrebni.. Kada bi Republika Srbija imala sredstava da finansira više ombudsmana, za pojedine oblasti, to bi bilo idealno. Ali, s obzirom na to da budžet Republike Srbije nije neograničen, smatram da bi to dalo dodatne troškove, a, da ne bi imalo ikakvog efekta“ (Insajder, 2023).

Nadležnost Zaštitnika prava deteta, u skladu sa Nacrtom, obuhvata istraživanje pojedinačnih slučajeva kršenja prava deteta na osnovu pritužbe ili po sopstvenoj inicijativi kao i sprovođenje istraživanja o pitanjima koja se odnose na kršenje dečijih prava. Zaštitnik prava deteta priprema i objavljuje mišljenja, preporuke i izveštaje o bilo kom pitanju koje se odnosi na unapređivanje prava deteta i podnosi godišnji i poseban izveštaj narodnoj skupštini o stanju u oblasti prava deteta (čl. 84). Institucija Zaštitnika prava deteta doprinela bi tome da deca budu prioritet i da se njihovi problemi ne zanemaruju. Građanima, a naročito deci, je uvek potrebno više zaštite, naročito nezavisne. Definisanje *dece koja žive i/ili rade na ulici* i njihovo prepoznavanje u pozitivnim propisima doprinelo bi njihovoj zaštiti a samim tim i sprečavanju najgorih oblika dečijeg rada.

Donošenje adekvatnih propisa preduslov je iskorenjivanja dečijeg rada, ali se ne smeju zanemariti ni aktivnosti na praktičnom i tehničkom planu. Ne smeju se zanemariti ni uslovi za razvoj dece – obrazovanje, smanjenje siromaštva, smanjenje kulturnih barijera i jačanje kapaciteta za institucionalno pomaganje siromašnim zemljama i nerazvijenim privredama. Deci je neophodno obezbediti pristojno detinjstvo a nema pristojnog detinjstva bez pristojnog rada porodice – smanjenje siromaštva i osnaživanje porodice bitan su preduslov eliminacije dečijeg rada (Perić, 2020).

Zaključak

Ranjivost predstavlja stanje onoga što je krhko, nedovršeno, što se lako može povrediti ili čak uništiti. Ranjivost je stanje karakteristično za sva ljudska bića, a naročito za decu. *Zaštita dela stanovništva nesposobnog da se samo štiti* najbolji je pokazatelj i kriterijum napretka čovečanstva i efikasnosti postojećih mera. Deca su u 18. veku radila u fabrikama širom Engleske i Irske, u mizernim, nehumanim uslovima. Njihovo obrazovanje, pravilan razvoj i zdravlje stavljeni su po strani kako bi engleska privreda opstala i ostala konkurentna. Zakon o zdravstvenoj i duhovnoj zaštiti učenika i drugih lica zaposlenih u predionicama i tkačnicama pamuka i drugim fabrikama prvi je akt radnog prava kojim se štite dečija prava i poslužio je kao osnova za „iskorak“ u pogledu regulative dečijih prava u brojnim državama.

Konvencije UN-a i Konvencije MOR – a sadrže standarde kojima se reguliše status dece na radu a koje države članice moraju implementirati u svoja zakonodavstva. Norme koje se odnose na zabranu dečijeg rada sadržane su u Ustavu, Zakonu o radu, Porodičnom zakonu i Krivičnom zakoniku. Nacrt Zakona o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta izrađen je 2019. godine, ali je 2021. godine stavljen van procedure i najavljeni su radovi na izmeni i dopuni Nacrta. Zaštitnik građana je u par navrata isticao da usvajanje zakona i uvođenje institucije Zaštitnika građana ne bi doprinelo boljem statusu dece i unapređenju njihovih prava. Smatramo da je usvajanje Zakona o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta značajno i u pogledu prepoznavanja i zaštite dece koja žive i/ili rade na ulici, s obzirom da su oni, godinama unazad, najranjivija kategorija dece koja se uglavnom bavi najgorim oblicima dečijeg rada.

Trnovit je put do potpune eliminacije dečijeg rada i podrazumeva adekvatnu saradnju organa socijalne zaštite i obrazovnih ustanova i edukaciju porodica koje se bave poljoprivredom – naročito u ruralnim sredinama. Adekvatno izveštavanje medija, bez senzacionalističkih naslova, relativizacije određenih slučajeva („deca heroji rade teške poslove“), stvaranja odbojnosti prema deci koja rade na ulici („devojčica iz Kneza vara ljude za novac“), preduslovi su razvoja kolektivne svesti – dečiji rad koji decu lišava detinjstva i pravilnog razvoja je zabranjen, bez obzira na to koliko on delovao bezazleno i eliminisanje javnih oblika opasnog dečijeg rada dug je čovečanstva prema deci.

LITERATURA

- Aikin, J. (1793): *A description of the country from the thirty to forty miles round Manchester*, 1 – 894.
- Čović, A. (2017): Prava deteta – evolucija, realizacija i zaštita. Institut za uporedno pravo. Monografija, 1 – 180.
- Fanette, P. (2014 – 2015): *Child Labour – The children of a Revolution* (Master thesis, University of Angers), Angers, 1 – 89.
- Jovanović, P. (2021): Dečiji rad u međunarodnom i evropskom pravu. *Studia iuridica montegrina*, br. 2: 23 – 47.
- Jovanović, P. (2020): Ranjivost dece/omladine i mogućnost odnosno zabrana njihovog rada, *Radno i socijalno pravo*, Beograd, br. 1: 21 – 60.
- Jašarević, S. & Božićić, D. (2021): Laki rad dece u međunarodnim standardima i zakonodavstvu odabranih stranih država. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, Novi Sad, Vol. LV (3): 783 – 802.
- Jašarević, S. (2020): Zaštita dece u vezi sa radom u EU. *Radno i socijalno pravo*, Beograd, br. 2: 5 – 26.

- Kovačević Perić, S. (2015): *Zabrana dečijeg rada – De iure vs De facto. Radno i socijalno pravo*, Beograd, br. 1: 119 – 153.
- Kydd, A. (1857): *The history of the factory movement from the year 1802, to the enactment of the ten hours' bill in 1847*, Vol. I: 1 - 370.
- Paunović, J. (2023): Izveštaj o stanju prava deteta u Republici Srbiji 2017 – 2023, 1 – 116.
- Perić, S. (2020): *Zabrana dečijeg rada – eliminisanje najgorih oblika dečijeg rada*, *Pravni aspekti savremenih društvenih kretanja u Republici Srbiji*, Pravni fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, druga sveska, 281 – 297.
- Radovanović, P. (2012): *Dečiji rad – pojam i faktori, Savremene tendencije u razvoju pravnog sistema*, Niš, 271 – 286.
- Reljanović, M. (2008): *Sprečavanje eksploatacije dece – međunarodni standardi i stanje u Srbiji*, *Strani pravni život*, br. 2: 87 – 106.
- Stevanović, I. (2017): *Najgori oblici dečijeg rada u Srbiji i izveštavanje medija*, *Pravosuđe i mediji – tematski zbornik međunarodnog značaja*, Beograd, 209 – 226.
- Stevanović, I. (2014): *Deca koja čekaju*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 9 – 54.
- Vujović, R., et al (2006): *Dečiji rad u Srbiji – Analiza zakonodavstva, prakse i pojava oblika dečijeg rada*, Centar za prava deteta, 1 – 81.

Pravni propisi :

- Krivični zakonik, „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 84/2016, 35/2019 i 94/2024.
- Porodični zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.
- Uredba o utvrđivanju opasnog rada za decu, „Sl. glasnik RS“, br. 53/2017.
- Ustav Republike Srbije, „Sl. List RS“, br. 98/2006 i 115/2021.
- Zakon o javnom redu i miru, „Sl. glasnik RS“, br. 51/92, 67/93, 48/94, 101/2005 – dr. zakon i 85/2005 – dr. zakon.
- Zakona o javnom informisanju I medijima, „Sl. glasnik RS“, br. 92/2023.
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, „Sl. glasnik RS“, br. 55/2013, 101/2017, 10/2019, 27/2018 – dr. zakon, 129/2021, 92/2023 и 19/2025.
- Zakon o radu, „Sl. glasnik RS“, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 – autentično tumačenje.

Internet izvori:

- Aleksandrović, M., Macura Milovanović, S. & Trikić, Z. (2012). *Inkluzija romske dece ranog uzrasta. Izveštaj za Srbiju*. Roma Education Fund. <https://www.reyn.eu/wp-content/uploads/2017/11/RECI-Serbia-Report.SRB.pdf>
- Alo. (2016). *Devojčica iz Kneza vara ljude za novac!* <https://www.alo.rs/vesti/aktuelno/devojčica-iz-kneza-vara-ljude-za-novac/30637/vest>
- Blic. (2016). *PIPKAO JE I PRETIO SLIKAMA – Devojčicu (14) namamio preko Interneta, zlostavljao pa ucenjivao.* <https://www.blic.rs/vesti/hronika/pipkao-je-i-pretio-slikama-devojci-14-namamio-preko-interneta-zlostavljao-pa-mhzip4sl>
- Bloy, M. (2016). *Factory Legislation 1802 – 1878. A Web of English History.* <https://www.historyhome.co.uk/peel/factmine/factleg.htm>
- Declaration on the Rights of the Child, 1959. https://www.ombudsman.rs/attachments/2145_PDFPrava-detet-u-medjunarodnim-dokumentimaF.pdf
- Directive 94/33/EC of 22 June 1994 on the protection of young people at work. <https://www.legislation.gov.uk/eudr/1994/33/contents>
- Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. <https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/>
- Insajder. (2023). *Srbija još uvek nema Zakon o pravima deteta koji bi omogućio uvođenje institucije zaštitnika.* <https://www.insajder.net teme/srbija-jos-uvek-nema-zakon-o-pravima-deteta-koji-bi-omogucio-uvodenje-institucije-zastitnika-video>

- International Labour Organization. (1919). Convention No. 5 Minimum Age (Industry convention),
https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312150.
- International Labour Organization. (1921). Convention No. 10 Minimum Age (Agriculture convention).
https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312155:NO.
- International Labour Organization. (1932). Convention No. 33 Minimum Age (Non industrial Employment),
https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_fr/f?p=NORMLEXPUB:55:0::NO::P55_TYPE%2CP55_LANG%2CP55_DOCUMENT%2CP55_NODE:CON%2Cen%2CC033%2C%2FDocument.
- International Labour Organization. (1965). Convention No. 123 Minimal Age (Underground work).
https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312268:NO.
- International Labour Organization. (1973). Convention No. 138 concerning the minimum age for admission to employment.
https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312283
- International Labour Organization. (1999). Convention No. 182 concerning the prohibition and immediate action for the elimination of the worst forms of child labour.
https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312327
- Instrukcija o načinu rada ustanova socijalne zaštite i organizacija socijalne zaštite za pružanje usluga socijalne zaštite deci u zaštiti dece od zloupotrebe dečijeg rada. (2021). Republički zavod za socijalnu zaštitu.
<https://www.zavodsz.gov.rs/media/2255/%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0-%D1%95%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D1%83%D0%B6%D0%B0%D1%9A%D0%B5-%D1%83%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B3%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%88%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B8-%D1%83-%D0%B7%D0%B0%D1%88%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B8-%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5-%D0%BE%D0%B4-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%83%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B5-%D0%B4%D0%B5%D1%87%D1%98%D0%B5%D0%B3-%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B0.pdf>
- International Labour Organization. 2019. Tackling child labour, 100 years of action.
https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40ed_norm/%40ipec/documents/publication/wcms_709665.pdf
- Kodeks novinara Srbije. (2006). <http://demo.paragraf.rs/WebParagrafDemo/?did=361648>.
- Konvencija o pravima deteta, 1989.
https://www.ombudsman.rs/attachments/2145_PDFPrava_detet_u_medjunarodnim_dokumentimaF.pdf
- Međunarodna organizacija rada. (2018). Brza procena zloupotrebe dečijeg rada u poljoprivredi u Republici Srbiji. <https://secons.net/wp-content/uploads/2022/01/107-publication.pdf>
- Nacrt Zakona o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta – tekst propisa. (2019).
<https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/070619/070619-vest15.html>.
- Odink, I. (2024). Convention on the Rights of the Child: 35th anniversary. European Parliament.
[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2024\)766257](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2024)766257)
- Paunović, J. (2015). Sačuvaj me bože Kačavende! <https://www.alo.rs/vesti/alo-kolumne/sacuvaj-me-boze-kacavende/19483/vest>

- Rebić, A. (2023). *Građenje radnih navika kod dece ili zloupotreba dečijeg rada – gde je granica?* RTV. https://rtv.rs/sr-lat/ekonomija/gradjenje-radnih-navika-kod-dece-ili-zloupotreba-decjeg-rada-gde-je-granica_1475539.html
- Stojisavljević V. (2024) *Koliko je u Srbiji prepoznat problem zloupotrebe dečijeg rada?* Atina. Pristupljeno 7. avgusta 2025. <http://www.atina.org.rs/sr/koliko-je-u-srbiji-prepoznat-problem-zloupotrebe-de%C4%8Djeg-rada>
- Žegarac, N. (2023). *Dečiji rad – prevencija, prepoznavanje i intervencija*. International Labour Organization. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@sro-budapest/documents/publication/wcms_816602.pdf